

Autor správně uvádí, že „krize každého poznání začíná tam, kde si toto poznání začíná přisuzovat charakter neomylnosti, nedoceňuje určující souvislosti a spojení s praxí a ve ztrátě sebereflexe ignoruje to, čemu slouží, jaké jsou jeho možnosti a meze“ (s. 71). Proto je třeba, abychom vždy vycházeli z toho, co skutečně je, nikoli z toho, co být má (s. 143). Krajní optimismus, který nevidí, nebo nechce vidět meze sociologie jako nástroje poznání a zvědečtění společenské projekce, není adekvátní možností této disciplíny. Je lépe méně očekávat a více získat, než naopak, už také proto, že život ve svých rozpornostech vždy byl a zůstane i určitou imaginární absurditou (s. 166).

Právě proto, že poznání společnosti i života individua v ní je tak nesmírně složitě, je třeba vést plodnou výměnu názorů. K. Rychtařík neváhá napsat, že „v oblasti společenských věd je seriózně vedený dialog ještě významnější než v dramatickém umění“ (s. 171). V těchto diskusích nesmí ovšem podle něho rozhodovat „síla hlasu a funkce“, ale váha argumentů a potřeb socialistické společnosti (s. 188–189). „Nejde-li nám totiž o to, kdo má pravdu, ale o pravdu samu, musíme více diskutovat než odsuzovat“ (s. 203).

Plně souhlasím s Rychtaříkovým názorem, že rozvoj sociologické práce brzdí dnes u nás vedle objektivních příčin i některé příčiny subjektivní, s nimiž se musí vypořádat samo sociologické společenství, i když to nebude záležitost krátkodobá. Jde o skupinkaření a přepjatý egoistický individualismus měřící vše pouze zájmem svého já. Výstižná je rovněž myšlenka, že „v kádrových strukturách vědeckovýzkumných pracovišť máme dost ješitných megalomanů, jejichž společenský, „služební“ a osobní, „soukromý“ svět hodnot jsou výrazně odděleny“ (s. 269). Skoncovat s těmito nedostatky nebude vůbec snadné, protože jejich příčiny sahají značně hluboko. Postupně to však bude nutné, neboť si nelze dlouhodobě představit, že by tak vpravdě humanistickou vědu, jakou je marxisticko-leninská sociologie, sloužící v dějinách zatím nejušlechtlejším cílům vybudování beztrždní společnosti, mohli úspěšně rozvíjet lidé nemající ve svých postojích a činech s komunistickou morálkou mnoho společného. Je správné, že K. Rychtařík neváhal na tyto nešvary (které ovšem neexistují jen v prostředí sociologů) poukázat. Už jejich pojmenování a odsouzení se může stát prvním krokem k nápravě.

Z naší recenze je zřejmé, že Rychtaříkova kniha je tematicky neobyčejně bohatá. Při takto širokém záběru je pochopitelné, že nemůže být ve všech svých částech propracována do stejné hloubky. Ostatně největším přínosem pro vědeckou disciplínu nejsou vždy jen přesné a vyčerpávající odpovědi, ale často samy vytyčené otázky. Rychtaříkova studie v sobě organicky spojuje obě tyto stránky. Nemusíme s ní vždycky a ve všem souhlasit, celkově je však v kontextu československé sociologie významným činem. Pokud v ní vidím určitou slabinu, pak snad jediné v tom, že na některých místech mohla být slovně úspornější a někdy méně deklarativní. Je přece jen určitý rozdíl mezi publicistikou určenou širokému okruhu čtenářů a speciálněji zaměřenou sociologickou studií. To jsou ovšem opravdu spíše formální nedostatky, které nemohou nijak podstatněji narušit předností obsahu.

Nová práce Karla Rychtaříka má všechny pozitivní rysy jeho předchozích knih. Je prochnuta snahou přispět k řešení velmi aktuálních otázek soudobé marxisticko-leninské sociologie, pomáhat jejímu úspěšnému rozvoji u nás a tím se výrazně angažovat v úsilí za prosazení všeho kladného a pokrokového v naší společnosti i v boji proti tomu, co ze subjektivních či objektivních příčin úspěšný socialistický vývoj v naší zemi brzdí.

Jan Sedláček

Cesty dialógu. K spolupráci komunistov a sociálnych demokratov v boji za mier a odzbrojenie

Bratislava, Pravda 1984, 184 s.

Zasluhou bratislavského nakladatelství Pravda se dostává čtenářům do rukou publikace zaměřená na velice aktuální téma. Vzhledem k napjaté mezinárodní situaci, jež poznamenala osmdesátá léta, je zřejmá nutnost sjednocení všech mírumilovných sil v boji proti imperialismu. Není proto náhodné, že výzkumu sociální demokracie, která zůstává významnou společenskou silou, je u nás věnována trvalá pozornost. Autory recenzované knihy jsou pracovníci předních stranických institucí: Ladislav Hrzal, člen korespondent ČSAV (ÚML ÚV KSČ, Praha), PhDr. Jaroslav Čmejrek, CSc. (ÚV KSČ, Praha), PhDr. Pavol Mešťan, CSc. (VŠP ÚV KSČ, Bratislava) a Vasil Tomeček, CSc. (ÚML ÚV KSS, Bratislava).

Kniha je rozdělena do pěti kapitol. První z nich (Čmejrek) charakterizuje *sociální demokracii na začátku osmdesátých let*. Ve druhé (Hrzal, Mešťan) je obsažena *kritika sociálně demokratické ideologie*. Následující části analyzují *postoje Socialistické internacionály k odzbrojení* (Čmejrek) a *diferenciační procesy v sociální demokracii v otázkách boje za mír a uvolňování napětí* (Tomeček). Závěrečná kapitola (Čmejrek) shrnuje *možnosti dialogu mezi komunisty a sociálními demokraty*.

Zaměříme se především na ústřední téma, které prolíná všemi částmi knihy: spolupráci komunistů a sociálních demokratů v boji za mír a odzbrojení. Nejdříve je však třeba se zabývat změnami, k nimž v současné sociální demokracii došlo, neboť tyto změny se staly předpokladem dialogu obou hnutí a vymezují současně hranice tohoto dialogu.

Od poloviny šedesátých let je patrná aktivizace ideově teoretické činnosti, snaha o modernizaci pojetí demokratického socialismu. Sociální demokracie přitom odmítá jakoukoli příbuznost s marxismem a vystupuje jako obhájce a „vylepšovatel“ kapitalismu. To je koneckonců také důvod, proč „právě oblast ideologie a programatiky představuje nejslabší místo v úsilí sociálních demokratů o přestavbu a aktivizaci sociálně reformistického hnutí, o zvýšení jeho adaptability“ (s. 22).

Autoři věnují trvalou pozornost změnám v sociální orientaci sociálreformistických stran a jejím důsledkům pro voličskou a členskou základnu. Lze říci, že základní zařazení sociálně demokratického hnutí je platné trvale. „Sociální demokracie je na jedné straně spojená se státně monopolním kapitalismem, spolupracuje s buržoazií, podílí se na obraně jejích třídních zájmů. Na druhé straně je však odkázána na podporu částí dělnické třídy a pracujících mas, je tudíž do určité míry nucená respektovat i jejich zájmy“ (s. 15–16).

Třídně rozporný charakter sociální demokracie je posilován faktem, že se prohlubuje orientace hnutí na střední vrstvy kapitalistické společnosti. Samy sociálně demokratické strany se většinou otevřeně prohlašují za strany nikoli již dělnické, ale „lidové“. Růst podílu nedělnického členstva, posilování sociální různorodosti hnutí a střetávání zájmů jednotlivých sociálních skupin je předpokladem další diferenciace. Střední vrstvy s sebou přinášejí nebezpečí ochromování sociálně demokratických stran maloburžoazními a buržoazními předsudky. Posilování různorodosti napomáhá i šíření sociálreformismu v rozvojových zemích.

Diferenciační procesy nejsou jen záležitostí vedení jednotlivých stran, ale zachvacují celé hnutí, včetně odborových a mládežnických organizací. (Zde odkazujeme alespoň na rozbor západoněmeckých Mladých socialistů (JUSO) — s. 117–122.) Sociální demokracie musí reagovat na aktivizaci mas. Výsledkem je podle publikace „zřetelná evoluce, a to ve směru posilnění tendence obrany zájmů její členské a voličské základny“ (s. 113). Je ovšem zřejmé, že zvýšená pozornost členstvu není spojena s důsledným bojem proti kapitalistickému zřízení.

Autoři knihy se spolu s postižením změn v sociální demokracii, v její politice a ideologii, pokoušejí vysvětlit i jejich příčiny. Hledají je v objektivních procesech, které přináší společenský vývoj. Posuny v představách a koncepcích stran Socialistické internacionály vyplývají především z prohlubování ekonomických a sociálních rozporů kapitalismu, které znamenají zostření třídního boje a rozmach dělnického hnutí. Vedení Socialistické internacionály a jejich stran musí současně reagovat na vnitřní problémy svého hnutí.

Důležitou příčinou změn v sociální demokracii je vzrůstající váha socialistického společenství, vyplývající z jeho silného ekonomického, politického i vojenského potenciálu. Zkušenosti socialismu, jeho vnitřní i zahraniční politické úspěchy mají značný dopad na společenské vědomí v kapitalistických zemích a nemohou být opomenuty ani představiteli sociálreformistického hnutí. Významným impulsem pro sociálně demokratické hnutí byla vždy politika komunistů, jejich vliv, síla jejich příkladu, jejich konkrétní iniciativy. Na rozdíl od většiny novějších sovětských prací se recenzovaná kniha do podrobnější analýzy vlivu strategie a taktiky komunistických stran na sociální demokracii nepouští.

Publikace upozorňuje na nástup konzervativních sil v mezinárodním měřítku, který poznamenal situaci v sociálně demokratickém hnutí. „Členské masy i mnozí předáci sociální demokracie pochopili nebezpečí, které představuje aktivizace konzervativních a reakčních sil nejen všeobecně — pro světový mír, ale i pro mnohé politické proudy, včetně sociální demokracie“ (s. 70). Konfrontační strategie krajní pravice ohrožuje všechny levicové, realistické síly a míří v konečném důsledku i proti samostatnější úloze západní Evropy ve světovém měřítku. V souvislosti s nástupem konzervativních sil formulují autoři závěr, že „sociálně demokratické politice vyhovují období hospodářské prosperity a politické stability. Taková období jí poskytují nejširší manévrovací prostor. Ten se naopak omezuje v podmínkách prohlubování

krizových jevů v kapitalistické společnosti“ (s. 16). Tento závěr je možno uplatnit na vnitřní i mezinárodní sféru.

Autoři dále upozorňují na specifické podmínky, jež mohou v daném dějinném okamžiku ovlivnit postoje sociálně demokratických stran. Je to hloubka krizových jevů v zemi, demokratické tradice, vliv komunistické strany, členství země v NATO, stupeň její závislosti na Spojených státech a její geostrategická poloha. Je třeba současně brát v úvahu, zda daná sociálně demokratická strana je ve vládě, nebo v opozici (s. 112–113).

Vymezení příčin změn v politice a ideologii sociální demokracie na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let je vedeno převážně v obecné rovině. To logicky vyplývá z faktu, že základní srovnání je podáno především mezi dvacátými lety a současností. Více by zde nesporně prospělo porovnání se stavem v období bezprostředně předcházejícím.

Jádrem knihy je téma spolupráce sociálních demokratů s komunisty, vymezení možnosti rozvíjení dialogu i překážek, jež mu stojí v cestě. V důsledku změn v objektivní situaci i posunů v sociálně demokratických koncepcích, jež jsou jejich odrazem, se objevila řada styčných ploch, blízkých či dokonce shodných názorů. To se v prvé řadě týká oblasti odzbrojení (srv. s. 78–81). Mezi sociálními demokraty začaly silit hlasy odmítající zastrašování a horečné zbavení a hlásící se ke konečnému cíli, jímž je všeobecné a úplné odzbrojení. Někteří sociální demokraté ukazovali na prvořadý význam jaderného odzbrojení a vyjadřovali se kladně k principu stejné bezpečnosti. V jejich koncepcích se objevily kritické výhrady vůči USA a NATO i kladná odezva na návrhy SSSR. I v řadě konkrétních požadavků bylo možno zaznamenat posun k realismu. Sociálně demokratické strany většinou uznaly svůj podíl odpovědnosti za zachování míru a vyjádřily ochotu ke spolupráci s komunisty. Ta se skutečně v některých zemích začala rozvíjet a došlo i k jistému prohloubení styků sociálně demokratického hnutí s komunistickými stranami socialistických zemí (s. 7–8).

V konkrétní politické praxi ovšem vznikají překážky pro společný postup. Objevuje se častá protikladnost stanovisek sociálních demokratů, jejich obojakost. Logicky plyne ze sociálně rozporného charakteru hnutí, který se v přístupu k odzbrojení projevuje ve formě koncepce „společné viny“, přisuzující odpovědnost za napětí v mezinárodních vztazích jak Spojeným státům, tak Sovětskému svazu. Tím je zastírán útočný charakter imperialismu a je, objektivně vzato, oslabováno mírové hnutí v kapitalistických zemích (s. 104).

Publikace ukazuje tedy nejen na podobné názory komunistů a sociálních demokratů, ale upozorňuje i na zcela protikladná ideologická východiska. Zřetelně se jeví například při analýze svobody, spravedlnosti, solidarity a humanismu v pojetí sociálních demokratů. Funkce těchto představ je v konečném důsledku sociálně regresivní. „K. Marx a B. Engels přeměnili socialismus z utopie ve vědu. Ale jak se zdá, sociální demokracie potřebuje utopii“, poznamenávají trefně autoři (s. 27). Analyzují důležitý ideový zdroj sociálreformistického „etického socialismu“ — novokantovství.

Závěrem nutno ocenit pružnost, s níž nakladatelství vydalo knihu s potřebným zaměřením. Publikace tvoří dílo přísně tematicky sevržené a stylově sjednocené, ale přesto přesvědčivě dokumentuje nutnost sjednocení mírových sil proti nebezpečí války. Jsme přesvědčeni, že přinese řadu podnětů k zamyšlení pro odborníky. Hlavním posláním knihy (mimořádně opatřené velmi vkusnou obálkou O. Rosy) je ovšem podnítit především u širší čtenářské obce zájem o danou problematiku, podat základní informaci. V tomto směru může být s úspěchem využita v politické praxi lektory a propagandisty.

Jiří Křestan

N. A. Lobanov a kol.: Proizvodstvennyje brigady v promyšlennych predpriyatiyach (Výrobní brigády v průmyslových podnicích)

Leningrad, Mašinostrojenie 1984, 140 s.

Pod redakcí N. A. Lobanova vydalo nakladatelství Mašinostrojenie v Leningradě v roce 1984 stejně nazvanou práci, kterou připravil kolektiv leningradských teoretiků a věnoval problematice stále aktuálnější — brigádním formám organizace a odměňování práce.

I když je faktem, že se i u nás začínají pohotově objevovat práce, které přinášejí